

О. П. Дяченко

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЩОДО ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇН ЄРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджується досвід розвинутих країн Європейського Союзу щодо детінізації економіки. Також значна роль у боротьбі з тіньовою економікою в країнах Європи відводиться органам по боротьбі з корупцією. Аналізується можливість перенесення зарубіжного досвіду на національну економіку України.

Ключові слова: детінізація, корупція, Європейський Союз, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Згідно з дослідженнями Ernst&Young, Україна займає третю сходинку в Європі щодо поширення корупції в бізнесі. Так, 85% українських менеджерів визнає, що без хабара в країні не вирішується жодна справа. Аналіз міжнародного досвіду регулювання тих чи інших процесів і явищ є корисним та має і теоретичне, і прикладне значення. Тому дослідження досвіду розвинутих країн Європейського Союзу дасть змогу здійснити аналіз основних принципів та методів боротьби з тінізацією економіки та застосувати їх в умовах сьогодення національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зарубіжного досвіду боротьби з корупцією висвітлювалось у наукових розробках зарубіжних та вітчизняних вчених: Ф. Шнайдера, П. Гутмана, І.Ю. Гришової, О.Б. Наумова, О.Я. Прохоренко, Т.С. Шабатури, О.М. Галицького, Т.М. Гнат'євої, В.Є. Воротіна, В.Т. Мотренка, О.В. Митяй, Б.Я. Кофмана, Б.О. Язлюка та інших науковців [1–10].

На сучасному етапі розвитку національної економіки можна констатувати недостатність наукового обґрунтування дослідження процесів детінізації економіки, враховуючи доволі значний відсоток економіки «в тіні» в сьогоденних реаліях національної економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз досвіду проведення детінізації економічних систем країн Європейського Союзу та виокремлення основних принципів та методів боротьби з тінізацією, що мають перспективу застосування в реаліях української національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Зменшенню рівня корупції в Україні сприятимуть вивчення та адаптація зарубіжного досвіду боротьби із цим негативним соціальним явищем. Антикорупційне законодавство більшості країн розвивається у напрямі використання всього арсеналу правових засобів боротьби (не тільки кримінально-правових), особлива увага при цьому приділяється попередженню [1, с. 17].

Поширення тіньової економіки поряд із макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів визнані Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) основними глобальними ризиками майбутнього десятиріччя. Процеси глобалізації фінансових систем, поширення застосування міжнародних банківських мереж, електронних торговельних систем та мереж здійснення операцій із нерухомим майном, за умов слабкої координації діяльності країн щодо детінізації світових торговельних та фінансових потоків, створюють умови для використання фінансових інструментів і маніпулювання інструментами трансфертного ціноутворення з метою оптимізації оподаткування та відмивання грошей [2, с. 43].

Країнами світу вироблено значний та різносторонній досвід боротьби, протидії, стримування, а за необхідності й стимулювання тіньової діяльності. Але найбільш цінною в його рамках є ідентифікація методів, механізмів, принципів і засобів державного управління детінізацією національного господарства. Саме ці чотири найбільш важливі складники могли б бути закладеними у формування нової більш дієвої концепції (у подальшому – національної, регіональних та місцевих стратегій і програм)

системної і комплексної детінізації економіки в нашій державі [3, с. 42].

Розглянемо більш детально основні принципи, механізми та заходи з детінізації національних економік у країнах Європейського Союзу.

Австрія – одна з багатьох країн Європейського Союзу з низьким рівнем тіньової економіки та досить високим показником сприйняття корупції. Головним напрямом боротьби з корупцією в країні було впровадження заходів із запобігання корупції серед державних службовців. Для цього австрійським держслужбовцям заборонено приймати подарунки, спрямовані на те, щоб викликати прихильність чи отримати певну користь, які службовець може надати з огляду на свої повноваження.

Також антикорупційні заходи не оминули партійну діяльність. Згідно з §4 Abs. 710 Partengesetz (Цивільний кодекс Австрії), у разі отримання партіями пожертвувань на значні суми, вони мають бути оприлюдненими, незалежно від того, були вони здійснені приватними особами чи громадськими організаціями [4; 5].

Боротьбу проти тінізації економіки країни забезпечують Федеральне міністерство фінансів і Федеральне міністерство економіки та праці Австрії. Спільні зусилля, що застосовують представники митної служби, податкової адміністрації, Контрольного відомства з нелегальної зайнятості закордонної робочої сили (KIAB), Управління боротьби з кібер-криміналітетом тощо, координуються Федеральним міністерством фінансів Австрії.

Боротьба з корупцією в Нідерландах ґрунтується на таких основних принципах:

- постійної звітності та гласності, зокрема Міністр внутрішніх справ доповідає Парламенту про виявлені факти корупції та вжиті заходи;

- розроблення системи моніторингу за можливими джерелами виникнення корупції та підозрілими особами;

- розроблення антикорупційного законодавства для посадовців;

- жорстка система покарань, зокрема заборона обіймати державні посади, штрафи, тимчасове відсторонення від виконання обов'язків;

- впровадження в усіх органах державної влади підрозділів, що відстежують діяльність службовців; оприлюднення матеріалів по справах, пов'язаних із корупцією, якщо це не завдає шкоди системі національної безпеки; держслужбовці мають право ознайомитись із повною характеристикою на себе;

- функціонування системи навчання держслужбовців, що роз'яснює всі нюанси, пов'язані з їх діяльністю;

- функціонування системи державної безпеки по боротьбі з корупцією типу соціальної поліції;

- покладення на державних службовців обов'язку по реєстрації всіх відомих їм випадків корупції; співпраці зі ЗМІ [6].

Цікавими в досвіді Бельгії є заходи стосовно запобігання тінізації коштів серед членів партій. Згідно із Законом від 04.07.1981 р. *Über die Begrenzung der Wahlkampfausgaben und die Pflichte zur Rechenschaftslegung der politischen Parteien*, виборчі компанії партіям заборонено фінансувати коштом фізичних чи юридичних осіб. Виборчий процес має бути профінансований лише за власні кошти.

Однозначно, дієвим кроком на шляху боротьби з тіньовою економікою було заснування Королівським Указом 17 лютого 1998 р. Office Central pour la Répression de la Corruption – OCRC (Центрального управління по боротьбі з корупцією). Воно є підрозділом Федеральної поліції, знаходиться під керівництвом Генерального комісара судової поліції та підзвітне йому. Завданнями OCRC є: аналіз стану корупції; провадження розслідувань у складних справах, пов'язаних із корупцією в державному та приватному секторах управління та економіки; розслідування справ про корупцію у сфері розміщення державних контрактів, проведення державних закупівель, розподілу субсидій; надання допомоги судовій поліції. Проте у зв'язку з тим, що у відомство цього органу потрапляють усі важкі злочини, пов'язані з корупцією, чи такі, що підривають інтереси державної служби, незалежно від того, приналежні вони до діяльності Управління чи інших структур, приступити до виконання своїх повноважень OCRC може лише за розпорядженням прокуратури [7, с. 158].

Для боротьби з тіньовою економікою та корупцією урядом Німеччини було створено ряд організацій, зокрема Bundesfinanzenpolizei (Федеральна фінансова поліція), Abteilung zur Bekämpfung der organisierten Kriminalität und der Korruption (Відділ боротьби з організованою злочинністю та корупцією), Departement für innere Angelegenheiten – DIA (Департамент внутрішніх розслідувань).

Законодавство Німеччини суттєво обмежує можливості державних службовців до ведення тіньової та корупційної діяльності [4]. Для них

передбачена повна особиста відповідальність за порушення правомірності дій та службових обов'язків. Після звільнення від державної служби державний службовець має дотримуватись правил щодо нерозголошення своєї попередньої діяльності. Якщо для подальшого працевлаштування необхідно надати інформацію про попереднє місце служби, на надання такої інформації необхідно отримати дозвіл від організації, в якій він працював (ці ж правила діють і у разі необхідності подання інформації до суду). На державного службовця покладено обов'язок повідомляти про кримінально карні діяння, що стали йому відомі.

Державному службовцеві забороняється здійснювати інші види діяльності без попереднього дозволу вищої службової інстанції. Дозвіл не потрібен лише у разі прийняття опікунства, догляду за хворими чи немічними, реалізації обов'язків, накладених заповітом, зайнятості вільною професією, науковою чи дослідницькою діяльністю та управлінням власним майном. Державні службовці не мають права бути зайнятими підприємницькою діяльністю ні особисто, ні через довірених осіб, брати участь у правлінні підприємством чи організацією або бути членом наглядової ради підприємства будь-якої форми власності.

Усі інші питання, пов'язані з роботою державного службовця регламентуються постановами федерального уряду, що мають силу закону. Прикладом такої постанови може бути постанова уряду від 12 листопада 1987 р., згідно з якою побічною визначається будь-яка діяльність, що не належать до основної, незалежно від місця зайнятості, виключення становить лише виконання почесних обов'язків. Винагородою за побічну діяльність вважається як грошова сума, так і її матеріальний еквівалент. Для різних ка-

тегорій службовців визначається гранично допустимий річний розмір таких винагород.

Якщо ж після припинення основної діяльності службовець зайнятий роботою, що пов'язана зі службовою діяльністю (можлива в останні п'ять років в перед закінченням державної служби), він зобов'язаний заявити про це за останнім місцем служби. Будь-яка трудова діяльність державного службовця може бути заборонена, якщо є підозра, що вона може нанести в подальшому шкоду державі.

Про дієвість впроваджених заходів по боротьбі з тіньовою економікою та корупцією та негативний характер деяких заходів із боку держави у соціальній політиці на рівень тінізації свідчать дані, опубліковані Ф. Шнайдером і наведені в табл. 1. [8].

Дослідження Ф. Шнайдера проілюструвало зниження рівня тіньової економіки в окремих країнах ЄС у результаті реалізації таких методів боротьби з тіньовою економікою та корупцією, що підтверджує їх ефективність і раціональність застосування на практиці. Досвід досліджуваних країн є позитивним і може бути застосований іншими країнами.

Беручи до уваги загальні риси корупції, з'ясовано, що в українському законодавстві немає розроблених заходів та рекомендацій, що б стосувалися протидії корупційним діям у межах самої компанії. Здебільшого йдеться про корупційні діяння фізичних та юридичних осіб щодо посадовців, проте у багатьох країнах є розроблені рекомендації щодо протидії корумпованості серед працівників компаній.

Низку таких рекомендацій запропонувала для зарубіжних країн Міжнародна торгова палата, що з 1977 р. працює в напрямі зниження корумпованості. Її фахівцями було розроблено Кодекс поведінки «Протидія корупції», який

Таблиця 1

Вплив економіко-політичних заходів на тіньову економіку в 2013 р.

Пропозиції/заходи	Вплив (приріст (+)/спад (-)) на тіньову економіку, млн євро
1) Економічна ситуація приріст ВВП 0,80%, безробіття 2,75 млн.	-1400
2) Зниження ставки пенсійних внесків з 19,6% до 18,9% при зростанні розрахункової бази з 5.600 € до 5.800 € (Захід) та з 4.800 € до 4.900 € (Схід)	-1100
3) Збільшення заробітку при мінімальній зайнятості з 400 € до 450 €	-200
Загальне відхилення	-2700
4) Скасування мінімальної зайнятості впровадження повного податкового зобов'язання при незначній зайнятості	+7000
5) Впровадження національної мінімальної заробітної платні у всіх галузях єдине оподаткування заробітної плати з 8,50 € за годину для 5,79 млн працюючих	+900

Джерело: складено за даними Ф. Шнайдера [8]

містить основні заходи боротьби з цим явищем на підприємствах.

Цей документ постійно змінюється та доповнюється відповідно до сучасних економічних реалій.

У цьому Кодексі передбачено напрями боротьби:

1. Етика фірми та приклад в особі начальства. Під цим мається на увазі, що кожен працівник, включаючи керівників, має поводитись і будувати свої стосунки всередині фірми так, щоб не потрапляти в залежність від когось чи не бути зобов'язаним кому-небудь.

2. Надання переваг працівникам, що включає в себе: коректне поводження з партнерами та представниками влади; відповідальність стосовно подарунків; чітке розмежування між діловими та приватними подарунками; уникнення конфлікту інтересів у результаті додаткової зайнятості, зокрема і розподіл капіталу; пожертвування.

3. Внутрішні організаційні заходи, до яких входять: принцип чотирьох очей, чіткий розподіл обов'язків та ведення документації без «білих» плям; ротация персоналу у чутливих областях; постачальники-альтернативи; система таємних інформаторів; інформація та комунікація.

4. Контроль та санкції, які ґрунтуються на перевірці достовірності; посиленні контролю та підвищенні стандартів, власне, санкціях [9].

Дуже важливим для детінізації економіки є дієвий контроль та застосування високих штрафів за недотримання чинного законодавства. Чинна в Україні система штрафів є найнижчою в Європі. Розмір санкції за порушення законодавства про працю становить від 510–850 грн. Невиконання вимог інспектора щодо усунення порушень накладається штрафом у 850–1 700 грн. Порівняно з країнами Східної Європи мінімальні штрафні санкції за неоформлення трудового договору становлять від 8 300 грн. (Болгарія), до 100 000 грн. (Чехія), а максимальні – до 2 млн грн. (Словаччина) [10, с. 91].

Значного розвитку в країнах ЄС набуває нелегальний ринок праці. Ситуацію також погіршує нелегальна міграція та різниця у рівні заробітної платні у сусідніх перехідних країнах та країнах Європейського Союзу. У результаті збільшення нелегального ринку праці відбулося зростання рівня безробіття в ЄС і, як наслідок, посилення навантаження соціальних виплат на бюджеті країн.

Боротьба з тіньовою економікою відбувається за такими напрямками: боротьба з корупцією; зміни в податковій політиці; обмеження тіньового ринку робочої сили в ЄС; боротьба з відмиванням брудних коштів; боротьба з кримінальним сектором тіньової економіки, насамперед, із наркобізнесом.

Таблиця 2

Узагальнення досвіду країн світу щодо детінізації економічної системи

Досліджувана країна	Рекомендовані заходи щодо детінізації
Польща	Заборона ведення господарської діяльності тих фізичних осіб, які раніше вчинили серйозний податковий злочин. Введення майнової відповідальності юридичних осіб за здійснення економічного злочину.
США	Посилення ролі державних спеціальних служб у контролі за поширенням тіньової економіки в країні та їх взаємодію із державною структурою загалом. В Україні схожі функції мають виконувати співробітники Служби безпеки України (СБУ).
Франція	Обмеження можливості проведення експортно-імпортних операцій національними суб'єктами господарювання з компаніями в офшорних зонах, оскільки це не дало б змоги у деяких випадках завищити або занижити ціни товарів порівняно зі світовими і при цьому ухилитися від сплати податків та отримати додатковий прибуток на різниці в цінах.
Великобританія	Підвищення рівня довіри громадян до влади, посилення незалежності судів, віддавши їх під громадський контроль, посилення покарання за хабарництво.
Німеччина	Оптимізація податкової системи, спрощення механізму обчислення розмірів податків, зниження ставок відрахувань із заробітної плати тощо. Створення ряду організацій: Федеральна фінансова поліція, Відділ боротьби з організованою злочинністю та корупцією, DIA (Департамент внутрішніх розслідувань).
Австрія	Впровадження заходів із запобігання корупції серед державних службовців.
Нідерланди	Розроблення системи моніторингу за можливими джерелами виникнення корупції та підозрілими особами. Функціонування системи державної безпеки з боротьби з корупцією типу соціальної поліції. Жорстка система покарань, зокрема заборона обійматидержавні посади, штрафи
Бельгія	Створення Центрального управління по боротьбі з корупцією(OCRC)

Джерело: узагальнено автором на основі [4–6]

Боротьба з тіньовою економікою в Європейському Союзі має комплексний характер. З точки зору методів, протидія негативним проявам тіньової економіки не обмежується лише санкціями за порушення умов заборони (для ефективного запровадження санкцій необхідна велика кількість бюджетних коштів).

Основною зброєю в арсеналі урядів країн ЄС у боротьбі з тіньовою економікою є: прозоре податкове, кримінальне та цивільне право; високий рівень оплати праці державних службовців; висока якість надання державних послуг населенню; ефективний механізм захисту прав і свобод громадян перед посяганнями державних структур; дієвий ринковий механізм та високий рівень конкуренції.

У зв'язку з тим, що Україна повністю підписала угоду про асоціацію з ЄС лише в 2014 р., питання імплементації рекомендацій міжнародних організацій та досвіду зарубіжних країн Україною у сфері детінізації економічних відносин є актуальним (табл. 2.).

Важливим напрямом удосконалення законодавства України було створення єдиного спеціалізованого органу з протидії корупції. Саме тому, що такий орган є в більшості країн світу. В європейських країнах, разом із прийняттям антикорупційного законодавства, проводяться інституціональні реформи, зокрема, шляхом створення єдиного органу по боротьбі з корупцією.

Як свідчить законодавство зарубіжних країн, такі органи можуть діяти як незалежні агентства, як підрозділи у структурах інших інституцій або як інституції, що здійснюють нагляд і контроль. До них, зокрема, можна віднести такі:

– в Австрії на базі Бюро внутрішніх справ МВС створено Федеральне бюро у справах запобігання та боротьби з корупцією, яке входить до структури МВС;

– у Бельгії Центральне бюро боротьби з корупцією підпорядковане федеральній судовій поліції;

– у Нідерландах Національна антикорупційна служба є незалежним поліцейським органом у складі Міністерства юстиції;

– у Німеччині у складі Федерального відомства кримінальної поліції, підпорядкованого федеральному МВС, створено окрему секцію боротьби з корупцією.

Висновки і пропозиції. Світове співтовариство завжди проводило широкомасштабні заходи, спрямовані на протидію відмиванню «брудних» грошей, оскільки міжнародна тіньо-

ва економічна діяльність – загальносвітова проблема в умовах глобалізації, яка негативно впливає не лише на світову економіку, а й на неекономічні сфери суспільства (політику, мораль, громадську свідомість тощо). Трансформація тіньової економіки та подолання корупції є не лише чинником економічного зростання, вирішення низки соціальних питань, але й першочерговим завданням на шляху до інтеграції України в Європейський Союз. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері трансформації тіньової економіки, втілене в Угоді про партнерство та співробітництво і спільні плани дій, може дати позитивні результати за умови постійного моніторингу цього процесу з боку міжнародних організацій та наднаціональних установ ЄС, а також ретельного виконання Україною взятих на себе зобов'язань.

Список використаної літератури:

1. Дяченко О.П. Імплементація зарубіжного досвіду щодо формування антикорупційної політики України / О.П. Дяченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 17. – С. 17–20.
2. Гришова І.Ю. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі [Текст] / І.Ю. Гришова, О.Б. Наумов, О.О. Давидюк // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 36–49.
3. Гришова І.Ю. Корупційні ризики тазарубіжна-методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова., О.О. Красноручський // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 4(4). – С. 40–46.
4. Maßnahmen zur Bekämpfung der Korruption in den Mitgliedstaaten der EU Reihe Rechtsfragen JURI 101 DE 03-1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/info_de.htm.
5. Das Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2014_II_175/BGBLA_2014_II_175.pdf.
6. Dreher A. Corruption and the shadow economy: an empirical analysis / A. Dreher, F. Schneider [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ftp.iza.org/dp1936.pdf>.
7. Прохоренко О.Я. Протидія корупційним проявам в системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук із держ. упр.: 25.00.03 / О.Я. Прохоренко. – К., 2004. – 206 с.
8. Prof. Dr. F. Schneider IAW: Prognose zur Entwicklung der Schattenwirtschaft 2013 / F. Schneider [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу : http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2013/PE_Schwarzarbeit_Januar2013%20final.pdf.
9. Gutmann P. The Subterranean Economy, Redux / P. Gutmann // The Economics of the Shadow Economy. – Heidelberg, 1985.
10. Наумов О.Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І.Б. Жилієв, О.Б. Наумов, Л.М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – С. 89–95.
-

Дяченко А. П. Зарубежный опыт государственных механизмов детенизации экономики стран Европейского Союза

В статье исследуется опыт развитых стран Европейского Союза по детенизации экономики. Также значительная роль в борьбе с теневой экономикой в странах Европы отводится органам по борьбе с коррупцией. Анализируется возможность переноса зарубежного опыта на национальную экономику Украины.

Ключевые слова: детенизация, коррупция, Европейский Союз, зарубежный опыт.

Diachenko O. P. External experience on the state mechanisms of deatinization of the economy of the countries of the European Union

The article examines the experience of developed countries of the European Union with regard to the shadow economy. Also a significant role in combating the shadow economy in Europe is given to anti-corruption bodies. The possibility of transferring foreign experience to the national economy of Ukraine is analyzed.

Key words: shadowing, corruption, European Union, foreign experience.